

Zbigniew Grabowski

"Preußische Armee und polnische Minderheit. Royalistische Streitkräfte im Kontext der Nationalitätenfrage des 19. Jahrhunderts (1815-1914)",
Jens Boysen, Marburg 2008 :
[recenzja]

Przegląd Historyczno-Wojskowy 12 (63)/1 (234), 201-202

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jens Boysen, *Preußische Armee und polnische Minderheit. Royalistische Streitkräfte im Kontext der Nationalitätenfrage des 19. Jahrhunderts (1815–1914)*, Marburg 2008.

Temat relacji pomiędzy armiami zaborczymi a ludnością polską należy z pewnością do ciekawszych, a jednocześnie bardziej zaniedbanych badawczo obszarów polskich dziejów XIX w. Dlatego też wszelkie próby podejmowane w tym kierunku zasługują na zainteresowanie środowiska historyków wojskowości.

Nakładem wydawnictwa Instytutu Herdera w Marburgu ukazała się książka niemieckiego historyka Jensa Boysena, będąca jego rozprawą doktorską, a poświęcona relacjom pomiędzy armią pruską a ludnością polską w tym okresie. Autor odchodzi w niej od tradycyjnego ujęcia metodologicznego tematu na rzecz zasad tzw. nowej historiografii wojskowej¹. Tak więc stara się uwzględnić historię wojska w szerokim kontekście innych nauk historycznych i społecznych.

Należy podkreślić trudności piętrzące się przed każdym historykiem próbującym podjąć np. temat służby Polaków w wojsku pruskim w XIX w. W wyniku działań II wojny światowej zostały utracone bezpowrotnie zasoby poczdamskiego Heeresarchiv, w tym m.in. akta personalne. Boysen wyzyskał dostępne źródła z archiwów niemieckich, polskich, wykorzystał również w pełni źródła drukowane, prasę, pamiętniki i relacje, a także literaturę przedmiotu. Praca składa się ze wstępu (rozdział I), trzech rozdziałów merytorycznych i zakończenia (rozdział V). Całość uzupełnia bibliografia i konkordacja nazw geograficznych polskich i niemieckich.

Wprawdzie cezury czasowe podane w tytule książki obejmują okres zawarty między 1815 a 1914 r., to jednak w rzeczywistości autor skupił uwagę na latach 1863/1864–1914, traktując okres wcześniejszy w II rozdziale swojej pracy jako *sui generis* wstęp do zasadniczego rozwinięcia tematu.

W rozdziale III omawia m.in. zagadnienia służby wojskowej Polaków (a także innych mniejszości narodowych) po 1871 r. W rozdziale tym zajmuje się też kwestią możliwości i ograniczeń awansu Polaków w armii pruskiej okresu Cesarstwa (głównie oficerów). Pisze też o dość mało znanych zagadnieniach, jak problem służby Polaków jako „jednorocznych ochotników”, czy Polacy jako oficerowie rezerwy. Porównuje też warunki i okoliczności służby Polaków w siłach zbrojnych Austrii (Austro-Węgier), Rosji i Prus.

W rozdziale IV Boysen przedstawia aspekty obecności wojska we wschodnich prowincjach państwa pruskiego. Omówione zostały m.in. życie codzienne w garnizonach na pruskim pograniczu, a także kontakty między ludnością polską a niemiecką.

Podczas lektury książki nasuwają się czytelnikowi pewne uwagi. Przede wszystkim brak jest wyraźnie określonych kryteriów narodowościowych. Autora tłumaczyć może jednak w tym względzie fakt, że armia pruska (w odróżnieniu od władz cywilnych, ale także rosyjskich i austriacko-węgierskich władz wojskowych) nie prowadziła własnej „statystyki językowej”, a spisy stanu osobowego (*Stammrollen*) zostały definitywnie utracone

¹ O trendach we współczesnej historiografii wojskowej w Republice Federalnej Niemiec zob. B. Chiari, T. Diedrich, *Historia wojskowości w Niemczech: teoria i praktyka*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2008, nr 1, s. 119–131.

w 1945 r. Poza tym to właśnie w XIX w. miały miejsce narodziny nowoczesnych narodów europejskich.

Ponadto Boysen sugeruje, że dziewiętnastowieczny, nowoczesny nacjonalizm zburzył w sumie dość harmonijne współzycie Niemców i Polaków w obrębie państwa Hohenzollernów, a także stawia (między wierszami) interesującą tezę, że armia pruska ze względu na swój konserwatyzm i „zasadę dynastyczną” do pewnego stopnia była bardziej odporna na nacjonalistyczne prądy XIX w. niż instytucje cywilne.

Książka zawiera informacje o liczebności i dyslokacji Polaków służących w armii pruskiej. Historyków wojskowości z pewnością zainteresuje wyjaśnienie niemieckiego historyka na pytanie o przyczyny, dla których tak niewielu Polaków zajmowało stanowiska dowódcze w armii pruskiej, a kariera oficera była trudna dla Polaka. Interesująco wypada też porównanie warunków służby wojskowej pełnionej przez Polaków z innymi mniejszościami: Duńczykami i Alzaczycami, z którego wynika, że istniała daleko idąca zbieżność traktowania wszystkich mniejszości przez pruskie władze wojskowe.

W sumie książka Jensa Boysena zasługuje na uwagę, stanowiąc interesujący wkład historiografii niemieckiej do badań nad relacjami między społeczeństwem polskim a armiami zaborczymi w XIX i na początku XX w.

Zbigniew Grabowski

* * *

Konstantin Gienadiewicz Kapkow, *Oczerki po istorii wojennogo i morskogo duchowienstwa Rossijskoj imperii XVIII–naczała XX wiekow: Itogi 1917 godu*, Moskwa 2009.

Dzieje duszpasterstwa wojskowego w siłach zbrojnych Imperium Rosyjskiego cieszą się niesłabnącym uznaniem współczesnych badaczy rosyjskich. Wciąż rośnie liczba pozycji naukowych i popularnonaukowych poświęconych tej problematyce. Należy podkreślić, że ten temat poruszano niekiedy w literaturze sowieckiej. Ze zrozumiałych względów autorzy sowieccy ukazywali związek duchowieństwa z armią carską i armią „białogwardyjską” jako przejaw „kontrrewolucji” lub „szkodliwego oddziaływania religii na masy chłopsko-robotnicze”. Nic dziwnego, że prace dotyczące tego tematu ukazywały się przy wsparciu organizacji antyreligijnych jako element walki z Cerkwią. Po upadku Związku Sowieckiego otworzyły się nowe możliwości w badaniach roli i miejsca duchowieństwa w strukturze armii rosyjskiej. Godzi się wspomnieć, że we współczesnej Rosji reaktywowano działalność duchowieństwa w siłach zbrojnych. Przemiany polityczno-społeczne przyczyniły się do wzrostu zainteresowania problematyką. Po 1991 roku w Rosji ukazało się około 300 naukowych i popularnonaukowych publikacji poświęconych różnym aspektom rosyjskiego duszpasterstwa wojskowego w XVIII–XX w. Ponadto w ośrodkach akademickich obroniono kilkadziesiąt prac doktorskich i habilitacyjnych. W 2009 r. na rosyjskim